

## Bir Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs'ın Enerji Kaynakları ve Uluslararası Aktörlerin Politikaları

The Policies of International Actors on Energy Resources of Cyprus and its  
Evaluation in Terms Of Security

Teslim: 15 Eylül 2015

Onay: 1 Şubat 2016

Serdar ÖRNEK\*  
Baransel MIZRAK\*\*

### Öz

Enerji arzı ve enerji güvenliği günümüz devletleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, 2000'li yıllarda Doğu Akdeniz bölgesinde önemli miktarda enerji kaynağının var olduğunun ortaya çıkmasıyla birlikte yaşanan gelişmeler analiz edilmektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, tüm adayı temsil ettiği iddiasıyla bölge ülkeleri ile münhasır ekonomik bölge antlaşmaları gerçekleştirmiş ve sözde münhasır ekonomik olarak ifade edilen bölgelerde bazı enerji şirketleri ile hidrokarbon kaynaklarının araştırılması antlaşmalarını imzalamıştır. Bu gelişmeler üzerine Türkiye bu girişimin uluslararası hukuka aykırılığını vurgularken söz konusu bölgede GKRY adına yapılan çalışmaları engelleme girişimlerinde bulunmuştur. Ayrıca KKTC ile Türkiye arasında yapılan antlaşmalar ile iki devlet arasındaki münhasır ekonomik bölge tespit edilmiş ve TPAO anlaşma sağlanan bölgede hidrokarbon kaynaklarını arama ve çıkarma çalışmalarına başlamıştır. Kıbrıs sorununun kalıcı bir şekilde çözüme ulaştırılması durumunda, konunun tüm taraflarının kazançlı çıkabileceği hidrokarbon kaynakları, bölgedeki gerilim artmasına sebep olmuş ve bir güvenlik sorunu haline dönüşmüştür. GKRY konuyu uluslararasılaştırarak, Türkiye'nin çalışmalarını engellemesini önlemeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada bazı uluslararası ve bölgesel aktörlerin konuya yaklaşımları incelenmektedir.

**Anahtar kelimeler:** Enerji Arzı ve Güvenliği, Doğu Akdeniz, Münhasır Ekonomik Bölge, Bazı Uluslararası ve Bölgesel Aktörler

### Abstract

The supply for energy and ensuring its safety is of great importance for today's states. This study analyses the developments that have occurred around the 2000s when an important amount of energy resources was discovered in the Eastern Mediterranean zone. The Southern Cyprus Greek Administration claimed that they were the only authority to represent the island and signed ex-

\* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluslararası Hukuk Anabilim Dalı Başkanı

\*\* Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmalar Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Bölümü Doktora Öğrencisi

clusive economic zone agreements with neighbouring states along with deals that enabled various energy companies to carry out hydrocarbon exploration activities in some areas within so-called exclusive economic zone. Following these developments, Turkey emphasized the situation's contradictory nature for international law and attempted to block these activities that initiated on behalf of Cyprus Greek Administration. At the same time, the exclusive economic zone agreements are made between the Turkish Republic of Northern Cyprus and Turkey and TPAO (Turkish Petroleum Incorporated Company) started to conduct hydrocarbon exploration and exploitation activities in the zone which is agreed upon. Instead of driving benefits for all parties of the Cyprus Problem in case of reaching sustainable solution, hydrocarbon resources led to the tension in the area and turned into a security problem for the parties that involved. The Cyprus Greek Administration brought the issue to the international arena and thus trying to hamper Turkey's justified actions. Therefore, the approaches of some international and local actors are being analysed in this study.

**Keywords:** *The Supply for Energy and its Safety, the Eastern Mediterranean, the Exclusive Economic Zone, Some International and Regional Actors*

## GİRİŞ

Doğu Akdeniz'in merkezinde yer alan Kıbrıs adasının çevresinde büyük petrol ve doğalgaz rezervlerinin olduğunun tespit edilmesi, Avrupa Birliği (AB) başta olmak üzere Türkiye, Rusya, ABD ve İsrail'in dikkatlerini bölge üzerine yöneltmelerine neden olmuş ve Kıbrıs tekrar bir mücadele alanı haline gelmiştir. Kıbrıs adasının çevresinde enerji kaynaklarının varlığının tespit edilmesi, hali hazırda yaşamış olduğu ekonomik krizin olumsuz etkilerini azaltmaya çalışan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nde (GKRY) büyük bir heyecana yol açmıştır. Özellikle AB, Rumların bölgeyi parsellere ayırarak, çeşitli şirketlere arama yapma ruhsatı verme girişimini desteklemiştir. Tek taraflı olarak GKRY'nin atmış olduğu bu adımın hukuksuzluğu ortada olmakla birlikte, AB'nin tutumu Rusya'ya olan enerji bağımlılıklarını azaltma çabaları göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. AB'nin bu politikası ayrıca Kıbrıs sorununun çözümünde objektif bir taraf olamayacağının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. ABD ise bölgedeki bir diğer önemli aktördür. Bölgedeki kaynakların çıkartılmasının ABD'li Noble Şirketine verilmesi ve ABD'nin bölgedeki askeri varlığı ABD'yi Doğu Akdeniz'deki enerji meselesinin en önemli taraflarından biri haline getirmektedir. Rusya ise bölgede aktif politika gütmeye çalışan diğer bir güçtür. Rusya'nın Suriye'nin Tartus Limanı'nda bir askeri üssü bulunmaktadır. Rusya'nın enerji şirketi GAZPROM bölgede enerji kaynaklarının çıkartılmasında imtiyazlar almaya çalışmaktadır. Ayrıca Kıbrıs'ta Rusya'nın askeri üslere sahip olabileceği konuşulmaktadır. İngiltere'nin ise Kıbrıs adasında bulunan Ağrotur ve Dikelya üstleri aracılığıyla Kıbrıs çevresindeki enerji kaynaklarından payını alma girişimlerinde bulunması beklenmektedir. İngiltere adadaki varlığıyla zaten hali hazırda dikkate alınması gereken bir taraftır. İsrail'e ise özellikle Delek firması ve ABD'li Noble şirketi ile birlikte belli bölgelerde GKRY tarafından arama ruhsatları verilmiştir. GKRY ile İsrail özellikle Mavi Marmara olayı sonrasında yakın ilişkiler kurma çabasına girmişlerdir. Ancak İsrail'in Türkiye ile yapacağı antlaşmalardan sağlayacağı kazanımların daha fazla olacağı dikkate alınır -ki bunların arasında İsrail'in kaynaklarının en hesaplı güzergâh olan Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasıdır- GKRY ile İsrail arasındaki işbirliği rüzgârları geri yöne sarabilir. Ancak Rumlar hiçbir şekilde çabalarına son vermeyecek parsellere ayırdıkları alanlarda ABD, Fransa ve İtalya'nın şirketleri ile görüşmelere başlayacak ve bu devletleri sorunun tarafları haline getirecektir. Bölgede Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) açısından gayet zorlu bir mücadele söz konusudur. İzlenecek politikanın büyük bir özenle belirlenmesi bölgedeki Türk çıkarları açısından zorunlu görünmektedir.

### I. GKRY'nin Enerji Kaynakları İle İlgili Faaliyetleri

Kıbrıs'ta enerji konusunda ki ilk gelişme 1979 yılında Spiros Kiprianu'nun GKRY'nin lideri olduğu dönemde yaşanmıştır. Bu dönemde Rumlar Mısır ile bir petrol arama antlaşması imzalamıştır. Bu gelişme üzerine Kıbrıslı Türk

lider Denktaş bunun bir savaş nedeni olacağı yönünde bir açıklama yapmıştır. Türkiye de benzer bir tepki gösterince Birleşmiş Milletler (BM) devreye girmiştir. Kipriyanu daha sonraki yıllarda o dönemden bahsederken BM Genel Sekreteri'nin kendilerinden petrol konusunda geri adım atmalarını istediğini ve Türkler'in bu konuda şaka yapmadıklarını söylediğini anlatmıştır.<sup>1</sup>

Daha sonra ise KKTC Demokrat Parti Genel Başkanı ve dönemin Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Serdar Denktaş, bu konuda 10 Aralık 2003 tarihinde Kıbrıs adasının çevresinde dünyanın en zengin petrol kaynaklarının tespit edildiğini söylemiştir. AB ile ABD'nin bu kaynakları kontrol altına almak için, Annan Planının imzalanması ve tüm Kıbrıs'ın 2004'te AB'ye girmesi yönünde uğraş verdiğini söylemiştir. Bu arada 2003 yılında GKRY Mısır ile Doğu Akdeniz'de petrol ve doğalgaz arama antlaşması yapmış, 2007'de de Lübnan, Suriye ve İsrail GKRY ile Mısır ile yaptığı antlaşmalara benzer antlaşmalar yapmıştır. GKRY bölgesinde hidrokarbon ihalelerine ilk olarak 2007 yılında başlamış ve ada çevresini parsellere ayırarak, uluslararası ihalelere açmıştır. 2009 yılında ise GKRY'nin ilan ettiği sözde 'münhasır ekonomik bölge'<sup>2</sup> içerisinde GKRY adına petrol araştırması yapan Panama bandıralı bir Norveç gemisine Türk savaş gemilerince müdahale edildiği Rum basınınca iddia edilmiştir. Ayrıca, ABD'nin GKRY Büyükelçisi 2009 yılında bir açıklama yaparak, bir Amerikan şirketinin bölgede yakında petrol arama çalışmalarına başlayacağını duyurmuştur. Bunun üzerine KKTC ABD Büyükelçisini kınamıştır. GKRY ise bu arama çalışmalarını sahip olduğu 'egemenlik hakkını kullanma' hakkının doğal sonucu olarak açıklamıştır. KKTC Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat ise, Rum kesimine petrol arama çalışmaları konusunda Türkiye'ye meydan okumanın akıllıca olmadığını söylemiştir.<sup>3</sup>

17 Şubat 2003 tarihinde Türkiye'nin tüm girişimlerine rağmen Mısır ile GKRY arasında münhasır ekonomik bölgenin sınırlarının belirlenmesi antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma GKRY ve Mısır arasında ortay hat yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Türkiye kıyıları esas alınarak yapılacak bir antlaşmada Mısır 12.000 km kare daha fazla alana sahip olabileceken, GKRY ile antlaşmayı tercih etmiştir. Böyle bir antlaşmanın Mübarek

---

<sup>1</sup> Hakan Özden "Türk Dış Politikası Yol Ayrımında mı?", 10 Temmuz 2015, "Türk Dış Politikası yol ayrımında mı?", 10 Ekim 2010, Haber Pan, <http://www.haberpan.com/index.php/haber/turk-dis-politikasi-yol-ayriminda-mi> (Erişim: 10.07.2015)

<sup>2</sup> "Münhasır Ekonomik Bölge tanımı 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesiyle tanımlanmıştır. Buna göre devletler karasularının başladığı esas hat itibarıyla 200 mil'in ötesine uzanmayan bölgeye kadar kıyı devletine deniz üstünde veya altında birtakım hak ve yetkiler tanır. Bu bölgelerde canlı cansız kaynakların araştırılması, işletilmesi, muhafazası ve yönetimi gibi hususlarda yetki sahibi bulunduğu gibi sudan akıntudan ve rüzgarlardan enerji üretimi gibi bölgenin ekonomik olarak işletilmesi ve araştırmasına yönelik egemenlik haklarına sahip olabilmektedirler." Daha detaylı bilgi için bkz. BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, 10 Temmuz 2015, [http://www.unicankara.org.tr/doc\\_pdf/denizhukuku.pdf](http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/denizhukuku.pdf)

<sup>3</sup> Filiz Katman, "Levant-Doğu Akdeniz ve Enerji Santrancı", *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Yıl:8 Sayı 29-30, 3

yönetimince yapılan yolsuzluklardan elde edilen paraların, Rum bankalarında tutulmasını güvence altına almak amacıyla yapıldığı ve bu bölgelerin adeta Rumlara hediye edildiği iddia edilmiştir. Mübarek yönetimi sona erdikten sonra yeni yönetim bu antlaşmanın hakkaniyete uygun olmadığını (*ex aequo et bono*) ilan ederek iptal etmiştir. 2007 yılında ise GKRY diğer bir münhasır ekonomik bölge sınırlama antlaşmasını Lübnan ile imzalamıştır. Antlaşma imzalandıktan sonra Türkiye Lübnan Büyükelçiliği'ne bir nota vermiş ve mevcut antlaşmanın KKTC ve Türkiye'nin hak ve menfaatlerine uygun bir şekilde yapılmadığını ifade etmiştir. Ayrıca, GKRY yönetiminin adanın tümünü temsilen böyle bir girişimde bulunamayacağı belirtilmiştir. Bu durum karşısında, Lübnan Türkiye ile ilişkilerini bozmamak için yapılan antlaşmayı parlamentosunda bekleterek antlaşmanın onaylanmasını ertelemiştir.<sup>4</sup>

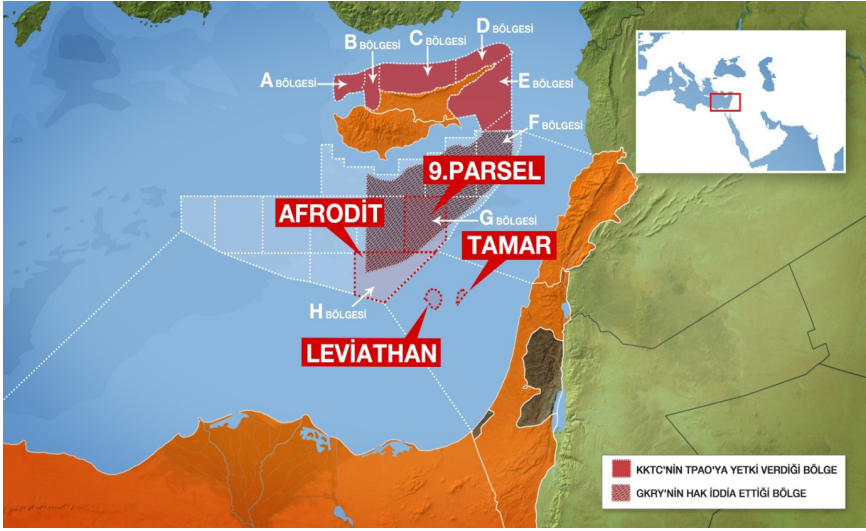
GKRY yönetimi 2007 yılında Kıbrıs'ın Güneyinde ilan ettiği münhasır ekonomik bölgede 70 bin km karelik bir alanda 13 adet petrol ruhsat sahası ilan etmiştir.<sup>5</sup> GKRY 2010 yılı Aralık ayında Mısır ve Lübnan ile yaptığı münhasır ekonomik bölge sınırlandırma antlaşmasını İsrail ile de yapmıştır. Bu münhasır ekonomik bölge sınırlandırma antlaşmasının İsrail'in Mavi Marmara Olayı<sup>6</sup> nedeniyle Türkiye ile yaşadığı kriz dönemine denk gelmesi dikkate değerdir. Aslına bakıldığında 1998 yılında ABD'nin Noble Energy şirketi ile İsrail arasında yapılan antlaşmayla Leviathan ve Tamar bölgelerindeki petrol ve doğalgaz arama çalışmaları başlamıştı. Mavi Marmara olayı GKRY yönetimince iyi değerlendirilerek işbirliği sürecinin hızlandırılması için uğraşmıştır. İsrail ile yapılan bu antlaşma ile bölgede Yunanistan-GKRY-İsrail üçlü eksenine ortaya çıkmıştır. Burada GKRY Türkiye'nin İsrail ile bozulan ilişkileri nedeniyle Doğu Akdeniz'deki manevra alanının azalacağını öngörmüştür. Ancak son dönemde Türkiye ve İsrail'in normalleşme çabalarına girişmesi ve Mısır'da yeni bulunan kaynakların İsrail'i Türkiye ile işbirliğine zorlamıştır. Bölgedeki enerji denklemini değiştiren bir diğer önemli olaysa şüphesiz 6 yıllık gerginlik döneminin ardından Haziran ayında imzalanan Türkiye ve İsrail mutabakatıdır. Yaşanan gerginlik sonrası İsrail'de keşfedilen enerji kaynaklarının en avantajlı güzergahı olan Türkiye ikinci plana atılmıştı. İmzalanan antlaşma İsrail tarafından bilhassa enerji projelerinin naklinde çok önemli bir başarı olarak görülmekte ve bunun İsrail'e büyük katkısının olacağı değerlendirilmektedir. İsrail Enerji Bakanı Yuval Steinitz, son olarak yaptığı bir açıklamada, "*İsrail'in ekonomisinde bazı sıkıntıların yaşandığını ama Leviathan sahasını geliştirmenin önü açıldığında,yapılacak gaz ihracatının ekonomiye büyük katkı sağlayacağını*

<sup>4</sup> Serdar Örnek, Baransel Mızrak, "Kıbrıs ve Enerji", *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi*, (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Matbaası, 2014), 858-859

<sup>5</sup> Halil İbrahim Ülker, Poyraz Gürson, Mustafa Kemal Topçu, Turan Erman Erkan, "Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Ekonomisine Etkileri", *International Conferance On Eurasian Economies*, (2013), 1028

<sup>6</sup> İsrail'in uluslararası sularda Gazze'ye gitmek üzere Türkiye'den yola çıkan ve insani yardım taşıyan Mavi Marmara gemisine gerçekleştirdiği müdahale sonucunda dokuz Türk hayatını kaybetmiş ve Türkiye ile İsrail arasında bir kriz yaşanmıştır.

belirtmiştir. Ayrıca gaz ihracatı açısından en cazip pazarlardan biri Türkiye ve orada büyük ekonomik çıkarımız var” demiştir. Türkiye'nin ise, bu projeye Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmada önemli bir avantaj elde edebileceği söylenebilir. Bunun yanında GKRY bu antlaşmayı endişe ile karşılamıştır. Her ne kadar İsrail ile antlaşma sağlansa da gaz ihracatı için kullanılacak boru hattı GKRY'nin Münhasır Ekonomik Bölgesinden geçmesi gerekmektedir. Uluslararası Deniz Hukukuna göre GKRY'nin bu boru hatlarına engel olma gibi bir hakkı bulunmasa da, projenin gecikmesi gibi bir risk ortaya çıkabilir. Bu nedenle Kıbrıs meselesinin çözümü bölgedeki tüm taraflar açısından istikrar ve refahın artırılması açısından avantajlı durum yaratacaktır.<sup>7</sup>



**Kaynak:** Al Jazeera

Ayrıca, İsrail ile yaşanan gerginliğin yanında o dönemde Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde de ciddi sorunlar yaşanmaktaydı. Bu nedenle GKRY AB'nin de kendi çıkarları doğrultusunda hareket edeceğini düşünmüştür.<sup>8</sup> GKRY ilan ettiği bölgelerden Afrodit olarak da adlandırılan 12'ci bölgede 2011 yılında petrol arama çalışmalarına başlamış ve bu bölgede 140 ila 226 milyar m<sup>3</sup> civarında doğalgaz rezervinin bulunduğunu açıklamıştır.<sup>9</sup> GKRY ilan ettiği münhasır ekonomik bölgeden elde edilecek gelirlerden tüm ada halkının eşit bir şekilde yararlanacağını iddia etmiştir. Türkiye ise 1959-1960 Antlaşmalarına aykırı olarak GKRY'nin münhasır ekonomik bölge sınırlandırma ve doğal kaynak arama çalışmalarının adada kapsamlı bir

<sup>7</sup> “Türkiye, antlaşma sonrası İsrail doğalgazına çok yakın olacak”, Hürriyet Gazetesi, 23 Haziran 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-anlasma-sonrasi-israil-dogalgazina-cok-yakin-olacak-40121062> (Erişim tarihi: 25.09.2016)

<sup>8</sup> Nejat Doğan, “Doğu Akdeniz’de Enerji Stratejileri ve Bölgesel Güvenliğin Geleceği” 21. Yüzyıl Dergisi, Sayı:60, 3-4

<sup>9</sup> 12'ci parsel İsrail'in de araştırmalar yaptığı Leviathan Sahası ile komşudur.

çözüme kavuşmadan yapılmaması gerektiğini savunmuştur. Bu arada İsrail Tamar ve Leviathan havzalarında 2010 yılında doğalgaz tespit etmiştir. Tamar havzasındaki doğalgazın İsrail'in 40 yıllık ihtiyacını karşılayacak büyüklükte olduğu iddia edilmektedir. Leviathan havzasındaki rezervlerin ise Tamar havzasındaki rezervlerin iki katı olduğu ifade edilmektedir. Bu kaynakların GKRY'ne taşınması ve burada da LNG haline getirilerek ihraç edilmesi konusu İsrail-GKRY gündemindedir.<sup>10</sup>

2011 yılında GKRY tek taraflı olarak ilan ettiği Afrodit bölgesinde petrol ve doğalgaz arama ruhsatını ABD şirketi Noble Energy'ye vermiştir. Daha sonradan bu arama çalışmalarına İsraili Delek firması da dâhil olmuştur. Rum radyosu o tarihlerde 18 Eylül günü sondaja başlayan Noble Energy şirketi platformunun üzerinde İsrail insansız casus uçaklarının uçuş yaptığını ve İsrail donanmasına ait gemilerin de platformun doğusunda görüldüğünü iddia etmiştir. Sondaj öncesi de İsrail'in Leviathan ismi verilen parselinde bulunan doğalgaz platformu 12'ci parsele taşınmıştır. Bu olaylar yaşanırken KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu'nun özel temsilcisi Kudret Özersay, 17 Ağustos'ta bir açıklama yaparak Rumlar'ın Kıbrıs adasının güneyindeki doğalgaz arama-çıkarma faaliyetlerini askıya almadığı takdirde Kıbrıs Türk tarafının da antlaşmalar yaparak petrol ve doğalgaz aramaya başlayacağını bildirmiştir.<sup>11</sup> Türkiye'nin ve KKTC'nin tüm uyarılarına rağmen, GKRY'nin Akdeniz'de petrol aramaya devam etmesi ve parselleri ihaleye açması üzerine, Enerji Bakanı Taner Yıldız Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPOA) savaş gemileri eşliğinde bölgede çalışmalara başlayacağını açıklamıştır.<sup>12</sup> ABD'li Noble Energy Şirketi sondaja başladıktan 3 gün sonra KKTC, TPAO'ya KKTC'nin deniz alanında arama ruhsatı vermiştir. KKTC aldığı karar çerçevesinde Gazimagosa kentinde karada 3 bin metreye kadar inilmesi planlanan Türk Yurdu-1 adı verilen bir kuyuda sondaja başlamıştır. Bu arada, Petrol aranan Sınırstü köyü, Shell şirketinin 1973 yılında sondaj yaptığı ve olumlu sonuçlara ulaştığı bölgede yer almaktadır.<sup>13</sup>

GKRY'nin ihaleye çıkardığı 1, 4, 5, 6 ve 7 no'lu parsellerin Türkiye'nin kıta sahanlığı içerisinde bulunması konuyla ilgili diğer bir sorunu oluşturmaktadır. Türkiye'nin de KKTC ile arasındaki bölgede petrol arayacağını açıklamaması sorunu farklı boyutlara taşımıştır. GKRY'nin meseleyi uluslararasılaştırma yönündeki çabası TOTAL, ENI, PETRONAS ve GAZPROMBANK gibi enerji devlerinin parselleri için açılan ihaleye girmelerini teşvik eden politikasından anlaşılmaktadır. Burada GKRY'nin amacı Türkiye ile yaşanabilecek bir

<sup>10</sup> Ülker, Gürson, Topçu, "Doğu Akdeniz'de Enerji Stratejileri ve Bölgesel Güvenliğin Geleceği", 1028

<sup>11</sup> "Kıbrıs petrol içinde mi yüzüyor?" Milliyet Gazetesi, 21 Eylül 2011, <http://www.milliyet.com.tr/kibris-petrol-icinde-mi-yuzuyor/dunya/dunyadetay/21.09.2011/1441577/default.htm> (Erişim: 11.07.2015)

<sup>12</sup> Erdi Şafak, "Doğu Akdeniz'de Enerji Bağlamında Güvenlik Sorunu", *Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:8, Sayı:30, 8

<sup>13</sup> Katman, *Levant-Doğu Akdeniz ve Enerji Santrancı*, 2-3



krizde Amerikan, Fransız ve İtalyan şirketlerini de işin içine sokarak diğer devletlerin desteğini almak ve Türkiye'nin olası müdahalesini önlemektir.<sup>14</sup>

Türkiye GKRY'nin izlediği politikada ısrarcı olması üzerine, Rumlar'ın ilan ettiği münhasır ekonomik bölgede birçok sismik araştırma gemisini engellemiş ve bir oldu bittiye (*Fait Accompli*) müsaade etmeyeceğini fiilen göstermiştir. Ayrıca 2008 yılında iki boyutlu sismik araştırmalar yürüten TPAO, Ekim 2011 itibarıyla üç boyutlu sismik araştırmalara başlamıştır. Diğer taraftan Türkiye 2011 yılında Royal Dutch Shell firmasıyla arama çalışmaları konusunda işbirliği yapmıştır. GKRY'nin tek taraflı girişimleri üzerine Türkiye bölgede savaş uçakları ve deniz altıları ile tatbikatlar düzenlemiş ve bu tatbikatlar Limosol ve Larnaka'dan izlenilmiştir. Tatbikatlar Rum kesiminin karasularının hemen dışında gerçekleştirilmiştir.<sup>15</sup> GKRY Afrodit olarak adlandırılan on ikinci parselde ABD'li Noble Energy şirketi ile araştırmalara başladığı zaman, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı 5 Ağustos 2011 tarihinde açıklama yapmıştır. Bu açıklamada yarı kapalı bir deniz olan Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı veya münhasır ekonomik bölge sınırlandırmalarının, bölgedeki ülkeler arasında ve tüm hak ve çıkarlar gözetilerek yapılması gerektiğinin bir uluslararası hukuk kuralı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, GKRY'nin üçüncü tarafların haklarını ihlal ederek, Akdeniz'deki ülkelerle deniz yetki alanlarını sınırlandıran ikili antlaşmalar yapma gayretini sürdürdüğü belirtilmiştir. Bu faaliyetlerin Kıbrıs sorununun çözümünü olumsuz yönde etkilediği açıklanmıştır. Açıklamada gerek Türkiye'nin gerekse KKTC'nin bu konudaki görüş ve uyarıları hatırlatılmıştır. GKRY'nin hukuki geçerliliği olmayan ruhsatlarla petrol/doğalgaz arama-çıkarma faaliyetlerine ilgi duyan şirket ve ülkelerin sorumluluk içinde hareket etmelerinin beklendiği ifade edilmiştir. GKRY'nin tüm ada adına bölgede bulunan doğal kaynak konusunda tek taraflı olarak girişimde bulunma veya antlaşma yapma yetkisine sahip olmadığı açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu tür faaliyetlerin bir diğer kurucu halk olan Türklerin haklarına hanel getirdiği ve GKRY'nin bu konuda sorumsuzluk örneği gösterdiği ifade edilmiştir. Diğer taraftan Türk tarafının haklarını gasp etmeye yönelik bu faaliyetlere karşı Türkiye ve KKTC'nin oldubittilere müsaade etmeyeceği ve uluslararası hukuka uygun bir şekilde diplomatik ve siyasi kanallardan girişimlerini sürdürecekleri vurgulanmıştır.<sup>16</sup>

Bu arada, GKRY'nde 11 Temmuz 2011 tarihinde Rum Milli Muhafız Ordusu deniz üssünde meydana gelen patlama sonucunda Vasiliko elektrik santrali devre dışı kalmış ve GKRY'nin elektrik ihtiyacını karşılama yönündeki sıkıntısı artmıştır. Dolayısıyla bölgedeki enerji kaynakları her ne kadar Türkiye ve KKTC ile ihtilafa neden olsa da GKRY açısından daha da önemli bir hale gelmiştir.<sup>17</sup>

<sup>14</sup> Şafak, *Doğu Akdeniz'de Enerji Bağlamında Güvenlik Sorunu*, s.8

<sup>15</sup> Örnek, Mızrak, "Kıbrıs ve Enerji", 860

<sup>16</sup> "GKRY'nin Doğu Akdeniz'de Petrol ve Doğalgaz Arama Faaliyetler hk." T.C. Dışişleri Bakanlığı, 5 Ağustos 2011

<sup>17</sup> "Doğu Akdeniz'de Petrol Arama Krizi Sürüyor" *İktisadi Kalkınma Vakfı E-Bülteni*, İstanbul,



## II. Türkiye ve KKTC'nin Gelişmeler Karşısındaki Tutumu

21 Eylül 2011 tarihinde GKRY Doğu Akdeniz'de tekrar petrol ve doğalgaz arama çalışmalarına başlayınca dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve dönemin KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu bu gelişmeye tepki olarak 'Sınırlandırma Antlaşması' imzalamışlardır.<sup>18</sup> Eroğlu bu antlaşmanın GKRY'nin politikalarını gözden geçirmeye sağlamaya yönelik önleyici bir girişim olduğunu ifade etmiştir. Her ne kadar Rum ve Yunan tarafları bu antlaşmanın geçersiz olduğunu iddia etseler de, adadaki bir diğer egemen toplum olan Türkler'e danışılmadan Rumlar'ın arama çalışmalarını başlatması karşısında, Türk tarafının bu girişiminin hukukilik kazandığı rahatlıkla söylenebilir.<sup>19</sup>

Türkiye ve KKTC arasında kıta sahanlıklarının belirlendiği antlaşma doğrultusunda Piri Reis G Bloku olarak adlandırılan bölgede bir yılı aşkın bir süre sismik araştırmalar yapmıştır. 2011 yılında Koca Piri Reis gemisi, Türk savaş gemileri eşliğinde ABD'li Noble Energy şirketinin sondaj yaptığı alanın hemen yakınında araştırmalar yapmıştır. Rum basını sismik araştırma gemisi Piri Reis'in, Noble Energy şirketinin araştırma yaptığı platforma 5 mil kadar yaklaştığını iddia etmiş ve Türk araştırma gemisine 5 adet savaş gemisinin de refakat ettiğini iddia etmiştir.<sup>20</sup> TPAO Akdeniz'de kiraladığı araştırma gemilerinin sayısını Ekim 2011'de birden üçe çıkarmıştır. Kıbrıs'ın münhasır ekonomik bölgesinin batı bölgesinde araştırmalar yapmak için iki Norveç gemisini kiralamıştır. Türkiye G Bloğundan elde edecekleri verilere göre hareket edeceklerini ve sondaj çalışmalarının da bu doğrultuda yapılacağını açıklamıştır. Bunun yanında Kasım ayında da KKTC ile Türkiye arasında hidrokarbon kaynaklarının çıkarılmasıyla ilgili olarak TPAO ile üretim paylaşımı antlaşması imzalanmıştır. Bu olaylar silsilesi hiç şüphesiz Akdeniz'deki gerginliğin boyutunu daha da arttırmıştır. Bunun yanında 2012 yılının Mart ayı sonlarına doğru, Türkiye Türk Yurdu-1 adı verilen gemi ile araştırmalara başlamıştır. Bu arada Türkiye tarafından Eroğlu'nun sondajın askıya alınması veya ortak bir komisyon kurulması konularındaki tekliflerinin Rum tarafınca reddedilmesi durumunda, TPAO'nun GKRY'nin parsellediği Afrodit bölgesi de dâhil olmak üzere KKTC adına sondaj çalışmalarında bulunabileceği açıklanmıştır.<sup>21</sup>

2012 yılında ise GKRY'nin KKTC'nin onayını almaksızın antlaşmalar

(2011) [http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/dogu\\_akdeniz%E2%80%99de\\_petrol\\_arama\\_krizi\\_suruyor.pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/dogu_akdeniz%E2%80%99de_petrol_arama_krizi_suruyor.pdf)

<sup>18</sup> Doğan, "Doğu Akdeniz'de Enerji Stratejileri ve Bölgesel Güvenliğin Geleceği", 6

<sup>19</sup> Mehmet Emin Çağırın, "Türkiye-KKTC Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Antlaşmasının Geçerliliğiyle ilgili İddialar", *ORSAM*, (2011), [http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar\\_Yazdir.aspx?ID=2680](http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar_Yazdir.aspx?ID=2680)

<sup>20</sup> "Akdeniz'de Reis Hareketliliği!" *TimeTurk*, 28 Ağustos 2015 <http://www.timeturk.com/tr/2011/09/28/akdeniz-de-piri-reis-hareketliliği.html> (Erişim: 11.07.2015)

<sup>21</sup> "Afrodit'in Hediyesi: Kıbrıs Gazı Yeni Bir Diyalogu Ateşleyebilir mi?" *International Crisis Group*, Avrupa Raporu No: 216, 7

imzalaması karşısında, Türkiye ve KKTC BM Deniz Hukuku Sözleşmesi gereğince Kıbrıs'ın münhasır ekonomik bölgesindeki haklarının ihlal edildiğini ifade etmiştir. KKTC Ekonomi ve Enerji Bakanlığı ile TPAO arasında aynı yıl deniz ve karada araştırma ve doğal kaynakları değerlendirmede ortaklık öngören bir antlaşma imzalanmıştır. Bu arada, ABD'li Noble Energy şirketi, on ikinci parselde İsraili Delek şirketi ile ortaklığını bu dönemde gerçekleştirmiştir. Rumlar bu şirketlerin yanında başka şirketlere de arama izinleri vermiştir. Tek taraflı olarak parsellenen 2,3 ve 9 numaralı parseller İtalyan ENI şirketi ile konsorsiyum kuran Koreli Kogas şirketine verilmiştir. Bu arada, GKRY'nin ilan ettiği on ikinci parselde keşif sondajında sadece 1 milyar ayak küp doğalgaz bulunduğu açıklamıştır. İsraililer on ikinci parselin kendi münhasır ekonomik bölgelerinde bulunan kısmında araştırmalar yapmışlar ve bulguların çok iç açıcı olmadığını ifade etmişlerdir.<sup>22</sup> Türkiye ve KKTC antlaşma yaparak aynı bölgeyi ruhsatlandırmış ve KKTC'den gerekli izinleri alarak TPAO ilk olarak Piri Reis gemisi ile bölgede araştırmalar yapmıştır. Ancak Piri Reis gemisinin ihtiyaçlara cevap verecek durumda olmamasından dolayı, Norveç'ten kiralanan ve son teknoloji ile donatılmış Barbaros Hayrettin Paşa adı verilen bir sismik araştırma gemisi Doğu Akdeniz'de araştırma çalışmalarına başlamıştır.<sup>23</sup> Bu araştırma gemisinin çalışma yapacağı alanların duyurulduğu bir seyrüsefer ilanı (Navi-tex) yayınlanmıştır. Bu ilana göre Barbaros gemisi 20 Aralık'a kadar bölgede görev yapacak ve GKRY'nin daha önce tek taraflı olarak ilan ettiği münhasır ekonomik bölgenin 2,3 ve 9 numaralı parsellerinde araştırma yapacaktı. Bu araştırma gemilerine çalışmaları sırasında Türk firkateynleri de eşlik etmiştir. GKRY bunun üzerine KKTC ile yürütülen müzakerelerden çekildiğini açıklamıştır. GKRY, Rusya ve İsrail ile ortak tatbikatlar yapma konusunda anlaşmıştır. Barbaros Hayrettin gemisinin araştırma yaptığı yere çok yakın bir noktada, Rusya'ya bağlı altı savaş gemisinin tatbikat yapmasıyla birlikte bölgede gerginlik artmıştır.<sup>24</sup> Türkiye, krizi sona erdirmek için, Yunanistan aracılığıyla birçok teklifte bulunmuştur. Ancak Rumlar bu önerileri kabul etmemiş ve Barbaros Hayrettin Paşa gemisinin koşulsuz çekilmesini istemişlerdir.<sup>25</sup> Ayrıca GKRY bu gelişmeyi AB platformunda da Türkiye'nin aleyhine kullanmak istemiştir. Bu doğrultuda konu GKRY'nin girişimiyle 23-24 Ekim 2014 tarihlerinde gerçekleşen AB Liderler Zirvesi'nin gündemine alınmış ve Avrupa Parlamentosu Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de yürüttüğü sismik araştırmalara karşı, GKRY tezlerini destekleyen bir kararı kabul etmiştir. İlgili kararda Türkiye'nin bölgede yürüttüğü faaliyetlerin GKRY'nin bölgedeki egemenlik hakkını ihlal ettiği ve Türkiye'nin

---

<sup>22</sup> "Akdeniz'deki Kavga'nın Kronolojisi" Al Jazeera Türk, 15 Temmuz 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/akdenizdeki-kavganin-kronolojisi> (Erişim 12.07.2015)

<sup>23</sup> İstanbul Ticaret Odası Gazetesi, 15.02.2103, 2

<sup>24</sup> Çağrı Erhan, "Doğu Akdeniz'de Enerji Mücadelesi" Türkiye Gazetesi, 26.10.2014 <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-cagri-erhan/582915.aspx> (Erişim 14.07.2015)

<sup>25</sup> "Doğu Akdeniz'de krize neden olan sondajdan gaz çıkmadı" Hürriyet Gazetesi, 2 Aralık 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/27819121.asp> (Erişim: 16.07.2015)

gemilerini derhal çekmesi istenmiştir. Aksi takdirde bu olayın Türkiye-AB ilişkilerini olumsuz etkileyeceği uyarısında bulunulmuştur.<sup>26</sup> Bu arada ENI-Kogas konsorsiyumuna ait gemiler tek taraflı ilan edilen dokuzuncu parselde değerlendirilebilir ölçüde hidrokarbon kaynağı tespit edilemediğini açıklamıştır. Bunun üzerine platform gemisi bölgeyi terk etmiştir<sup>27</sup>

GKRY adına sondaj yapan bu geminin bölgeden ayrılmasından sonra Barbaros Hayrettin Paşa gemisi de bölgeden ayrılmıştır. KKTC devlet televizyonu BRT'ye konuşan Dışişleri Bakanı Özdil Nami iyi niyet göstergesi olarak Barbaros Hayrettin Paşa'nın Türkiye'ye dönmesine karar verdiklerini söylemiştir. Bakan Nami bu şekilde GKRY lideri Anastasiadis'in müzakere masasından çekilmeye yönelik ortaya koyduğu bahaneleri ortadan kaldırmaya çalıştıklarını ifade ederek, "Umarız Rum lider durumunu tekrar değerlendirir ve daha yapıcı bir tavır içerisine girip müzakere masasına döner" demiştir.<sup>28</sup>

### III. Uluslararası Aktörlerin Doğu Akdeniz'deki Gelişmelere Yönelik Politikaları

Öncelikle AB'nin bu konudaki politikasının incelenmesinde fayda bulunmaktadır. AB'nin enerji kaynaklarına olan bağımlılığı ve Rusya'nın bu konuda önemli bir tedarikçi olması, AB'nin alternatif arayışlara girmesine neden olmuştur.<sup>29</sup> Rusya'ya olan enerji bağımlılığının azaltılmasında Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynaklarının önemli bir rol oynayacağı düşünülmüştür. AB Enerji Komiseri Günther Öttinger, yapmış olduğu bir basın toplantısında, AB ülkelerinin ham petrolde %90, doğalgazda %66, katı yakıtlarda %42 ve nükleer yakıtta %40 oranında dışa bağımlı olduğunu ifade etmiştir.<sup>30</sup> AB ülkeleri açısından enerji konusunda en önemli sorunlardan birisi Rusya'ya olan bağımlılıktır. AB'nin 2013 yılında yaptığı doğalgaz ithalatının yaklaşık %40'ını Rusya'dan gerçekleştirilmiştir.<sup>31</sup> Bu da toplam enerji tüketiminin %27'sine denk gelmektedir. Rusya'nın doğalgaz ihracatında Avrupa %71 payla en büyük pazarı oluşturmaktadır<sup>32</sup> Hatta AB üyelerinden

<sup>26</sup> Yeliz Şahin, "Kıbrıs Müzakereleri İçin Yeni Fırsat Penceresi", *İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu*, 1-2

<sup>27</sup> <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/27819121.asp> (Erişim: 16.07.2015)

<sup>28</sup> "Kıbrıs'ta petrol arayan Barbaros Hayrettin Paşa gemisi Türkiye'ye geri dönüyor" Enerji Enstitüsü, 31 Mart 2015 <http://enerjiensitusu.com/2015/03/31/kibrista-petrol-arayan-barbaros-hayrettin-pasa-gemisi-turkiyeye-geri-donuyor/> (Erişim: 16.07.2015)

<sup>29</sup> Mehlika Özlem Ultan, "The Impact of Russia-Ukraine Relations on Energy Security", *2014 Ukrainian Crisis: Evolution, International Reaction, Implications*, içinde (Ed.) Karol Kujawa and Valeriy Morkva, (Poznań, Poland: ASLAN Publishing House, 2015) 130.

<sup>30</sup> "AB enerji Alternatifinde Güney Koridoruna öncelik verecek" Anadolu Ajansı, 28 Mayıs 2014 <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/336391--ab-enerji-alternatifinde-guney-koridoruna-oncelik-verecek> (Erişim: 17.07.2015)

<sup>31</sup> Mehlika Özlem Ultan ve Büşra Ural, "Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Ukrayna Krizi", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, içinde (Der.) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, (İstanbul: Beta Yayınları, 2014), 447-448. ss. 439-452.

<sup>32</sup> "AB enerji Alternatifinde Güney Koridoruna öncelik verecek" Anadolu Ajansı, 28 Mayıs 2014

Estonya, Letonya, Litvanya, Slovakya, Finlandiya ve Bulgaristan'da Rusya'ya olan enerji bağımlılığı %100'ü, Çek Cumhuriyeti'nde ise %90'ı bulmaktadır. Avusturya, Macaristan, Slovenya, Yunanistan ve Polonya'da %60-80 olan bu oran, Almanya'da %40-60, İtalya ve Hırvatistan'da %20-40, İngiltere, Fransa, Hollanda, Romanya ve Danimarka'da ise %20'in altına gerilemektedir. AB üyelerinde olduğu gibi Türkiye açısından da durum benzerlik göstermektedir. Türkiye enerji tüketiminin %71,5'ini dışarıdan karşılamaktadır. Türkiye enerji ithalatının %64'ünü Rusya'dan, %19'unu ise İran'dan gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla Rusya'ya bağımlılık Türkiye açısından da söz konusudur. Bu nedenle enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu açıdan Kıbrıs'taki enerji kaynaklarının çıkartılmasının Türkiye açısından da yararlı olacağı söylenebilir.<sup>33</sup> İsrail'in araştırma yaptığı Tamar gaz sahasında 280 milyar metreküp, Leviathan sahasında ise 536 milyar metreküp doğalgaz bulunduğu düşünülmektedir. Bu kaynaklar İsrail'in 200 yıllık ihtiyacını karşılamasının yanında, İsrail'e ihracat yapma imkânı da sunmaktadır. İsrail mevcut rezervlerinin %40'ını ihraç etmeyi planlamaktadır. Son zamanlarda istenen oranlarda bulgular çıkmamış olsa da Amerikan Jeolojik Araştırmalar Merkezi GKRY'nin çevresinde işletilmesi halinde büyük rezervlerin olduğunu açıklamıştır. Sadece Afrodit sahasında 127 milyar metreküp doğalgaz olduğu ifade edilmiştir.<sup>34</sup> Kıbrıs sorununun bir çözüme ulaşmasının Türkiye açısından bir diğer önemli kazanımı bölgedeki enerji kaynaklarının Avrupa'ya Türkiye üzerinden ulaştırılması olacaktır. GKRY, içinde bulunduğu ekonomik krizden çıkabilmek için doğalgaz rezervlerini bir an önce ihraç etmeyi istemektedir. Bu konuda GKRY, İsrail ile olan işbirliğini geliştirmeye çalışmaktadır. Alternatif güzergâhlardan birisi de Yunanistan olarak görünmektedir. Ancak bu güzergâhın inşa edilmesi 17 milyar dolarlık bir maliyet getirmektedir ki, mevcut GKRY ekonomisinin bu projenin finansmanını sağlaması mümkün görünmemektedir. Bu yüzden en uygun güzergâh olarak Türkiye ortaya çıkmaktadır. GKRY açısından diğer bir pazar alternatifi ise Mısır ve Ürdün'dür. Ancak bu seçenek sınırlı bir Pazar yaratmaktadır. GKRY'nin bir diğer alternatifi ise Limasol yakınlarındaki Vassiliktos'ta gazı sıvılaştıracak bir tesis kurmaktır. Fakat bununda maliyeti 8-10 milyar dolar civarındadır ki şu dönemde GKRY'nin bunu finanse edebilmesi mümkün görünmemektedir.

AB'ye üye bir devletten ve İsrail'den satın alınacak enerjinin, AB açısından Rusya'ya var olan rahatsız edici boyuttaki bağımlılığı azaltacak olması, AB ülkeleri açısından çok büyük önem taşımaktadır.<sup>35</sup> Türkiye'nin dış

<http://www.aa.com.tr/tr/dunya/336391--ab-enerji-alternatifinde-guney-koridoruna-oncelik-verecek> (Erişim: 17.07.2015)

<sup>33</sup> Atilla Sandıklı, "Doğu Akdeniz'de Enerji Denklemi ve Olası Yan Etkiler", *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi*, içinde (Der.) Hasret Çomak, (Kocaeli:Kocaeli Üniversitesi Matbaası, 2014) 2-3

<sup>34</sup> "Doğu Akdeniz Gazı: Riskler Fırsata Çevrilebilir mi?" Al Jazeera Türk Dergi, 1 Mart 2015 <http://dergi.aljazeera.com.tr/2015/03/01/dogu-akdeniz-gazi-riskler-firsata-cevrilebilir-mi/> (Erişim: 17.07.2015)

<sup>35</sup> George Stavris, "The New Energy Triangle of Cyprus-Greece-Israel: Casting a net for Turkey?",

politikasındaki en önemli söylemlerinden biri olan “enerji terminali” (*energy hub*) olabilmek hedefi çerçevesinde Doğu Akdeniz’deki kaynakların Avrupa’ya Türkiye üzerinden aktarılması Türkiye’ye önemli jeostratejik kazanımlar sağlayacaktır. Dolayısıyla, Kıbrıs’ta varılacak kapsamlı bir çözümün Avrupa ile olan ilişkilere de olumlu bir katkı sağlayacağı söylenebilir.<sup>36</sup> Çözümün hem Türkiye tarafına hem de GKRY ve AB tarafına büyük kazanımları olacaktır. Bu konuda tarafların gerekli gayret ve çabaları göstermesi kendi refahları ve bölgenin istikrarı için büyük önem taşımaktadır.

Doğu Akdeniz açısından diğer bir önemli devlet ise Rusya’dır. Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren Rusya, Kıbrıslı Rumlara askeri ve ekonomik yardımlarını kesintisiz olarak devam ettirmiştir. Rusya 2011 yılında ekonomik kriz içinde bulunan GKRY’nin iki buçuk milyar avroluk kredi şartlarında iyileştirmeye gitmiştir. Rusya’nın GKRY’ndeki bankalarda 31 milyar dolar mevduatı olduğu söylenmektedir. Rusya’nın ayrıca GKRY’ndeki yatırımları 2012 yılında bir önceki yıla göre %40 artarak, toplamda 78 milyar dolara ulaşmıştır.<sup>37</sup> Dünya doğal gaz rezervlerinin dörtte birine sahip olduğu söylenen Rusya’da, Doğu Akdeniz’deki enerji havzalarıyla da ilgilenmektedir. Bu doğrultuda GAZPROM en azından belli alanlarda lisans almak ve sıvılaştırılmış doğal gaz alt yapısını tesis etmeyi istemektedir.<sup>38</sup> Bu yüzden, Rusya GKRY üzerinde olabildiğince etkili olabilmeyi hedeflemektedir. Hali hazırda Suriye’deki Tartus limanında üssü bulunan Rusya’nın, ikinci üs alternatifi olarak GKRY’nin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu doğrultuda 10 Ocak 2014’te GKRY Bakanlar Kurulu’nun Rus uçaklarının Andreas Papandreu hava üssünden faydalanmasını öngören Savunma Bakanlığı teklifini onaylaması önem taşımaktadır. GKRY içinde bulunduğu ekonomik krizi aşmada Rusya’yı önemli kredi kaynaklarından biri olarak görmektedir.<sup>39</sup> Burada Rusya’nın göstermiş olduğu tutum ve davranışların Türkiye’nin hassasiyetleri ve çıkarları aleyhine ilerlediği rahatlıkla görülmektedir. Rumlara askeri destekler vermek ve askeri üst sağlamak gibi inisiyatiflerin Türk tarafınca olumlu karşılanamayacağı açıktır. Enerji projeleriyle ekonomik olarak fayda sağlama çabaları hariç tutulursa Rusya’nın Suriye ile birlikte GKRY’nde askeri üsse sahip olması ve Rumları askeri olarak desteklemesi bölgedeki istikrar ve barış ortamına katkı sağlamayacağı açıktır. Bu durum Rusya’nın Suriye İç Savaşı’na askeri

---

*Turkish Policy Quarterly*, Vol.11, No.2, Summer 2012, 94

<sup>36</sup> Ozan Örmeci, “Kıbrıs Müzakerelerinde Yeni Dönem: Enerji Jeopolitiği ve Akdeniz Birliği Olgusu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, Sayı:31, 381

<sup>37</sup> Nejat Tarakçı, “Kıbrıs Görüşmelerinde Esas Hedef Rusya”, *Türksam*, 19.02.2014 [http://tasam.org/tr-tr/icerik/5206/kibris\\_gorusmelerinde\\_esas\\_hedef\\_rusya](http://tasam.org/tr-tr/icerik/5206/kibris_gorusmelerinde_esas_hedef_rusya) (Erişim 18.07.2015)

<sup>38</sup> Soner Polat, “Doğu Akdeniz Yeni Mücadele Alanıdır”, 21. Yüzyıl Enstitüsü, 20.02.2015 <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2015/02/20/8065/dogu-akdeniz-yeni-mucadele-alanidir> (Erişim 18.07.2015)

<sup>39</sup> İbrahim Hasanoğlu, “Doğu Akdeniz’de Rusya’nın Stratejik Müttefiki: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi”, *Avrasya Ekonomik İlişkiler Derneği*, 11.01.2015, <http://ekoavrasya.net/Duyuru.aspx?did=171&lang=TR> (Erişim 19.07.2015)

olarak da müdahil olduğu gerçeği dikkate alındığında ikili ilişkiler açısından hoş bir görüntü ortaya çıkmamaktadır. Özellikle Türk Akımı projesiyle ve ikili ziyaretlerle Rusya ile sağlanmak istenen ivme karşılıklı işbirliği ve diyalog ile daha sağlam temeller üzerine inşa edilmeli ve iki ülke de birbirini hassasiyetlerini dikkate almalıdır.

ABD ise Noble Energy şirketi ile Kıbrıs çevresindeki enerji kaynakları sorunu konusunda taraflardan bir diğeri haline gelmiştir. ABD, Avrupa'nın enerji güvenliğine katkı sağlayacak olan bu alternatifi desteklemektedir. Ayrıca bölgede çıkarılacak olan bu kaynakların istikrara ve işbirliğinin güçlendirilmesine katkı sağlayabileceği, Amerikan yönetimi tarafından ifade edilmiştir. GKRY'nin girişimlerini destekleyen ABD, Rum yönetimi ile bu konuyla ilgili olarak yakın bir işbirliği içerisinde olmuştur. ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden ve birçok ABD'li yetkili, GKRY'ni çeşitli vesilelerle ziyaret etmişlerdir.<sup>40</sup> ABD'li yetkililer bir yandan da Rumlara çıkarılacak enerji kaynaklarının, Avrupa pazarına ulaştırılması konusunda Türkiye'yi bir alternatif olarak görmeleri konusunda telinde bulunmaktadırlar. İsrail'in çıkaracağı enerji kaynaklarının da Türkiye üzerinden taşınması gündeme gelmiştir.<sup>41</sup> Bu arada Kıbrıs'ın ABD'nin askeri operasyonları ve istihbarat çalışmaları için, stratejik bir önem taşıdığı da gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle ABD adadaki konunun herhangi bir zarara uğramaması için GKRY ile Türkiye arasında arabulucu rolü oynamaya çalışmaktadır. ABD bölgedeki ülkeler arasında dengeyi sağlayamaması halinde, Rusya ve Çin gibi ülkelerle bölge ülkeleri arasında kısmi ittifakların doğabileceği ve bölgedeki dengelerin bozulabileceğini düşünmektedir.<sup>42</sup> İngiltere ise Ağrotur ve Dikelya askeri üstleri ile Kıbrıs'ta dikkate alınması gereken bir ülkedir. Kıbrıs konusunda izlenecek politikalarda İngiltere'nin tutumunun göz ardı edilmesi pek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.<sup>43</sup> Bu arada GKRY'nin tayin ettiği 6, 8 ve 10'cu parsellerde Noble Energy şirketinin araştırma yaparken, Total imtiyazını aldığı 10'cu parseli bırakarak 11'ci parselde araştırmalarına başlamıştır. GKRY'de zaten hatırlanacağı üzere 24.03.2016 tarihinde başvurusunu almak kaydıyla üçüncü araştırma lisansı teklifinin çağrısında bulunmuştu.<sup>44</sup>

Mısır'da ise Hüsnü Mübarek dönemi sona erdikten sonra başa gelen Mursi Mısır'ın GKRY ile imza ettiği antlaşmayı Mart 2013'te geçersiz ilan etmişti. Ancak bu fesih açıklamasının Mısır'ın yapmakta olduğu sondaj faaliyetlerini

---

<sup>40</sup>“ABD: Avrupa Arenasında Güney Kıbrıs Enerji Konusunda Anahtar Role Sahip”, AB Haber Brüksel, 06 Temmuz 2014, <http://www.abhaber.com/abdavrupa-arenasinda-guney-kibris-enerji-konusunda-anahtar-role-sahip/> (Erişim:20.07.2015)

<sup>41</sup> Ece Göksedef, “Enerji için tarihi ziyaret”, Al Jazeera, 20 Mayıs 2014 <http://www.aljazeera.com/tr/al-jazeera-ozel/enerji-icin-tarihi-ziyaret> (Erişim:21.07.2015)

<sup>42</sup> Hatice Karahan, , “Akdeniz'in Enerjisi ABD'yi Gerdi”, SETAV, 23.01.2015, <http://setav.org/tr/akdenizin-enerjisi-abdyi-gerdi/yorum/18179> (Erişim:21.07.2015)

<sup>43</sup> Şafak, “Doğu Akdeniz'de Enerji Bağlamında Güvenlik Sorunu”, s.10

<sup>44</sup> “Cyprus opens third offshore licensing round”, Oil ad Gas Journal, 28.03.2016, <http://www.ojg.com/articles/2016/03/cyprus-opens-third-offshore-licensing-round.html> (Erişim tarihi: 26.09.2016)



hukuken sıkıntıya düşürebileceği söylenmektedir. Ayrıca Mursi'nin de askeri darbe ile düşürülmesine Türkiye sert bir tepki göstermiştir. Bunun üzerine General Sisi Türkiye'ye karşı politikalarında sertliğe giderek 12 Aralık 2013'te GKRY ile tekrar MEB antlaşması imzalamış ve bu antlaşma onaylanmıştır.<sup>45</sup> İsrail'i ve GKRY'yi çıkarılan kaynakları Avrupa pazarına ulaştırmada en iyi güzergahın Türkiye olduğuna düşünmelerine neden olan bir gelişme yine Mısır'da yaşanmıştır. İtalyan şirketi Eni Mısır açıklarında 850 milyar metreküp doğalgaz keşfettiğini açıklamıştır. Bu miktarla Mısır'ın enerji talebi karşılanacağı gibi karşılamayı, ülkenin LNG tesisleri vasıtasıyla ihtiyaç fazlası olan gazın diğer pazarlara iletebileceği ifade edilmiştir. Bu gelişmeyle GKRY'nin Afrodit ve İsrail'in ise Leviathan ve Tamar'dan çıkarılan enerji kaynaklarını Mısır'a satma planları ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla buradaki Mısır-İsrail-GKRY ittifakının çökeceğini öngörmek çokta zor değildir. Ancak Zohr bölgesinde üretime geçilme tarihi konusunda çeşitli görüşler olmakla birlikte 3-4 yıldan önce tam kapasite üretime geçilmenin pek mümkün olmadığı söylenmektedir. Bu sahanın geliştirilme maliyetinin ise 7 milyar doları aşacağı hesaplanmaktadır. Bu arada Zohr bölgesi GKRY'nin tek taraflı olarak ilan ettiği bölge sınırına 6,5 km uzaklıkta ve GKRY'nin Total şirketine verdiği 11 numaralı parselinde tam karşısında yer almaktadır. Zohr'un Kıbrıs'ın sularına uzanıp uzanmadığı bilinmemektedir. Eğer uzanıyorsa GKRY ile Mısır arasında Aralık 2013 tarihinde yapılan antlaşma yürürlüğe girecektir.<sup>46</sup> Yine Türkiye'nin önemli bir alıcı oluşu, Orta Asya gazı ve Rus gazının Türkiye üzerinden geçerek Avrupa'ya gidecek oluşu İsrail'i ve Mısır'ı işbirliğine zorlayabilir. Bu nedenle Türkiye ve Mısır arasındaki normalleşme sürecinde bu konunun katalizör görevi göreceğini söyleyebiliriz.<sup>47</sup> Bunun yanında Mısır gazının boru hatları yoluyla Avrupa pazarına en kolay ulaştırılabileceği güzergah Türkiye olacaktır. AB ile birlikte Türkiye ve Ürdün'ün de Mısır'ın gazının önemli müşterisi olması beklenmektedir.<sup>48</sup> Bu nedenle Türkiye'nin sahip olduğu stratejik avantaj ve fırsatları heba etmeden en iyi şekilde kullanması gerekmektedir.

Bunun yanında Kıbrıs'ta BM arabuluculuğunda başlayan müzakere süreci çözüm yanlısı olarak ifade edilen Akıncı ve Anastasiadis arasında başlamıştır. Büyük umutlar ile başlanan bu müzakere sürecinde Rumların çözüm konusuna artık biraz daha yaklaştığı yorumları yapılmaktadır. Bunda şüphesiz Rumlar'ın yaşadıkları ekonomik kriz büyük bir etken olmuştur. Ancak Rumlar daha önceden yaptıkları gibi şimdide çözüme ulaşma konusundaki samimiyetlerini sorgulatacak girişimlerde bulunmaktadırlar.

<sup>45</sup> Yavuz Cankara, "Doğu Akdeniz'in Artan Petropolitik Önemi ve Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Siyaseti", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi sayı:47, 32

<sup>46</sup> Sohbet Karpuz, "Mısır gazı ve Zohr keşfiyle bölgede değişen planlar", Petroturk, 12 Ekim 2015, <http://www.petroturk.com/HaberGoster.aspx?id=13427&haber=Misir-gazi-ve-Zohr-kesfiyle-bolgede-degisen-planlar> (Erişim tarihi: 25.09.2016)

<sup>47</sup> Gökhan Güler, "Enerji Politikaları ve Kıbrıs Sorunu", Milliyet Gazetesi, 15.07.2016, <http://www.milliyet.com.tr/enerji-politikalari-ve-kibris-kibris-2278405/> (Erişim tarihi: 25.09.2016)

<sup>48</sup> "Zohr keşfi İsrail'in Mısır'a gaz satışı hayallerini bitirebilir", Sabah Gazetesi, 02.09.2015, <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/09/02/misirin-dogalgaz-kesfi-israili-zorlayacak> (Erişim tarihi: 25.09.2016)

Bunun en büyük örneği Yunanistan ve GKRY BM'ye Türkiye'nin 'garantörlük' hakkının 'danışmanlık' statüsüne dönüştürülmesi gerektiğini önermişlerdir. Garantörlüğün kaldırılması sonrasında da adada 2 bin 500 kişilik bir BM polis gücünün oluşturulmasını ve bu polis gücü içinde de Türkiye'nin olmamasını istemişlerdir. Tabi KKTC Cumhurbaşkanı Akıncı ilgili öneriyi derhal reddetmiştir.<sup>49</sup> Müzakere sürecinde güç paylaşımı ve yönetimi, AB konuları ve ekonomik başlıklarda ilerleme sağlanırken, kritik bir konu olan mülkiyet konusunda tam anlamıyla bir mutabakat sağlandığı söylenemez. Tabi bunlara toprak ile güvenlik ve garantiler konusu da eklenebilir.<sup>50</sup> Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon kaynakları ise bu müzakerelerde yukarıda ifade edildiği gibi işbirliğinden ziyade tarafların karşılıklı hukuksal mücadelesine dönüşmüştür. Rumlar kendilerinin egemen olması kaydıyla Kıbrıs Cumhuriyetinde Kıbrıslı Türklerin de hidrokarbon kaynaklarından elde edilecek gelirden istifade edebileceğini söylemektedirler. Sorunda zaten egemenlik konusunda düğümlenmektedir. Keşfedilen hidrokarbon kaynaklarının çözüm yönünde olumlu bir katkı sağlaması yine Rum kesiminin çözüm yönünde atacakları adımlar ile mümkün olabilecektir. Her ne kadar çözüm yönünde umutlar belirse de kısa ve orta vade de Rumların tutumlarını değiştirmesini beklemek pek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır.

## SONUÇ

Konuyla ilgili olarak öncelikle Türkiye'nin GKRY'nin aktif paylaşım antlaşmaları karşısında daha aktif bir münhasır ekonomik bölge politikası geliştirmek zorunda olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin yapacağı münhasır ekonomik bölge antlaşmalarını da BM'ye bildirerek hukuksal bir zemin hazırlaması önemlidir. Ayrıca GKRY provokatif girişimleriyle Türkiye'yi agresif bir tutum takınmaya zorlama amacı taşıyabilir. Burada yapılması gereken diğer devletler nezdinde diplomatik kanalları kullanarak girişimlerde bulunmak ve uluslararası hukukun kendisine verdiği yetkiler çerçevesinde GKRY'nin bu girişimlerine cevap vermek olacaktır. Enerji konusunda Türkiye'nin KKTC'nin tanınması yönündeki pasif tutumunu aktif bir faaliyete dönüştürmesi ve şimdiye kadar olduğu gibi KKTC'nin Kıbrıs adası çevresinde sahip olduğu hakların korunması yönünde kararlı bir tutum sergilemesi çok büyük önem taşımaktadır. Kıbrıs adasındaki yeraltı kaynaklarının araştırılmasında Türkiye'nin teknolojik imkânları geliştirilmelidir. TPAO'nun bu bağlamda kabiliyeti artırılmalı ve yapılacak olan teknolojik araştırmalara kaynaklar ayrılmalıdır. Ayrıca Türkiye Kıbrıs'ta çözümünü destekleyen tutumunu uluslararası platformlarda daha güçlü bir şekilde ifade etmelidir. Son olarak, Enerji konusuna taraf olan devletlerle yakın diyalog ve işbirliği mekanizması oluşturarak yapacağı girişimlerde onların da desteğini almaya çalışması çok büyük önem taşımaktadır. Kıbrıs'ta ulaşılabilecek kalıcı bir çözüm, Türkiye'ye başta enerji konusu olmak üzere birçok konuda kazanımlar sağlayacaktır. Türkiye bu

<sup>49</sup> "Rumlardan BM'ye Skandal Teklif", Hürriyet Gazetesi, 19 Eylül 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/rumlardan-bmye-skandal-turkiye-teklifi-40227048> (Erişim tarihi: 26.09.2016)

<sup>50</sup> Yeliz Şahin, "2016 Kıbrıs'ta Çözüm Yılı Olabilir", *İktisadi Kalkınma Vakfı*, Aralık 2015, s.1

anlamda uluslararası dengeleri de dikkatli bir şekilde gözeterek uygulayacağı politikaları uluslararası hukuk ve diplomatik kurallar zemini üzerinde tutmaya önem göstermelidir. Böylece uluslararası bir güvenlik sorunu haline dönüşen Kıbrıs'ın enerji kaynakları, bölge ülkeleri, AB ülkeleri ve Türkiye açısından önemli ekonomik ve politik kazançlar sağlayacaktır. Var olan enerji fırsatların değerlendirilememesi ve Rumların tutumunu değiştirmemesi durumunda Türkiye ve KKTC uluslararası toplumunda desteğini almak kaydıyla KKTC'nin tanınması ve ekonomik olarak kendi kendine yetebilen bağımsız bir KKTC'nin oluşturulması noktasında gerekeni yapmalıdır. Şüphesiz kendi ayakları üzerinde durabilen ve haklılığını kanıtlamaya başlayan bir KKTC'nin GKRY'ne çözüm yönündeki baskısı daha ağır olacaktır.

## **KAYNAKÇA**

“Afrodit’in Hediyesi: Kıbrıs Gazı Yeni Bir Diyalogu Ateşleyebilir mi?”  
International Crisis Group, Avrupa Raporu No: 216, 2 Nisan 2012

“Cyprus opens third offshore licensing round”, Oil and Gas Journal, 28.03.2016,  
<http://www.ogj.com/articles/2016/03/cyprus-opens-third-offshore-licensing-round.html> (Erişim tarihi: 26.09.2016)

“GKRY’nin Doğu Akdeniz’de Petrol ve Doğalgaz Arama Faaliyetleri Hk.”  
T.C. Dışişleri Bakanlığı, 5 Ağustos 2011, [http://www.mfa.gov.tr/no\\_-181\\_-5-agustos-2011\\_-gkry\\_nin-dogu-akdeniz\\_de-petrol-ve-dogalgaz-arama-faaliyetleri-hk\\_.tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/no_-181_-5-agustos-2011_-gkry_nin-dogu-akdeniz_de-petrol-ve-dogalgaz-arama-faaliyetleri-hk_.tr.mfa) (Erişim: 11.07.2015)

“Rumlardan BM’ye Skandal Teklif”, Hürriyet Gazetesi, 19 Eylül 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/rumlardan-bmye-skandal-turkiye-teklifi-40227048>  
(Erişim tarihi: 26.09.2016)

“Türkiye, anlaşma sonrası İsrail doğalgazına çok yakın olacak”, Hürriyet Gazetesi, 23 Haziran 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-anlasma-sonrasi-israil-dogalgazina-cok-yakin-olacak-40121062> (Erişim tarihi: 25.09.2016)

“Zohr keşfi İsrail’in Mısır’a gaz satışı hayallerini bitirebilir”, Sabah Gazetesi, 02.09.2015, <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/09/02/misirin-dogalgaz-kesfi-israili-zorlayacak> (Erişim tarihi: 25.09.2016)

Cankara, Yavuz “Doğu Akdeniz’in Artan Petropolitik Önemi ve Türkiye’nin Kuzey Kıbrıs Siyaseti”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi sayı:47,

Çağırın, Mehmet Emin “Türkiye-KKTC Kıta Sahanelığı Sınırlandırma Antlaşmasının Geçerliliğıyle ilgili İddialar”, ORSAM, 29 Eylül 2011, [http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar\\_Yazdir.aspx?ID=2680](http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar_Yazdir.aspx?ID=2680) (Erişim: 12.07.2015)

Doğan, Nejat “Doğu Akdeniz’de Enerji Stratejileri ve Bölgesel Güvenliğin Geleceğı” 21. Yüzyıl Dergisi, Sayı:60 Aralık 2013

Güler, Gökhan “Enerji Politikaları ve Kıbrıs Sorunu”, Milliyet Gazetesi, 15.07.2016, <http://www.milliyet.com.tr/enerji-politikalari-ve-kibris-kibris-2278405/> (Erişim tarihi: 25.09.2016)

Hasanoğlu, İbrahim, “Doğu Akdeniz’de Rusya’nın Stratejik Müttefiki: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi”, 11.01.2015, <http://ekoavryasya.net/Duyuru.aspx?did=171&lang=TR> (Erişim: 19.07.2015)

Hatice Karahan, , “Akdeniz’in Enerjisi ABD’yi Gerdi”, SETAV, 23.01.2015, <http://setav.org/tr/akdenizin-enerjisi-abdyi-gerdi/yorum/18179> (Erişim:21.07.2015)

İbrahim Hasanoğlu, “Doğu Akdeniz’de Rusya’nın Stratejik Müttefiki: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi”, Avrasya Ekonomik İlişkiler Derneği, 11.01.2015, <http://ekoavrasya.net/Duyuru.aspx?did=171&lang=TR> (Erişim 19.07.2015)

İktisadi Kalkınma Vakfı E-Bülteni, ”Doğu Akdeniz’de Petrol Arama Krizi Sürüyor” İstanbul, 19-25 Eylül 2011

İstanbul Ticaret Odası Gazetesi, 15.02.2103, 2

Karahan, Hatice, 23.01.2015, “Akdeniz’in Enerjisi ABD’yi Gerdi”, <http://setav.org/tr/akdenizin-enerjisi-abdyi-gerdi/yorum/18179> (Erişim: 20.07.2015)

Karpuz, Sohbet “Mısır gazı ve Zohr keşfiyle bölgede değişen planlar”, Petroturk, 12 Ekim 2015, <http://www.petroturk.com/HaberGoster.aspx?id=13427&haber=Misir-gazi-ve-Zohr-kesfiyle-bolgede-degis-en-planlar> (Erişim tarihi: 25.09.2016)

Katman, Filiz “Levant-Doğu Akdeniz ve Enerji Santrancı”, İstanbul: Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi, Yıl:8 Sayı 29-30 2013

Örmeci, Ozan “Kıbrıs Müzakerelerinde Yeni Dönem: Enerji Jeopolitiği ve Akdeniz Birliği Olgusu”, Sinop:*Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, Sayı:31

Örnek, Serdar; Mızrak, Baransel “*Kıbrıs ve Enerji*”, Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi, Kocaeli Üniversitesi Matbaası, 23-24 Eylül 2014,

Polat, Soner 20.02.2015, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2015/02/20/8065/dogu-akdeniz-yeni-mucadele-alandir> (Erişim: 19.07.2015)

Sandıklı, Atilla “*Doğu Akdeniz’de Enerji Denklemi ve Olası Yan Etkiler*”, Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi, Kocaeli Üniversitesi Matbaası, 23-24 Eylül 2014

Stavris, George “The New Energy Triangle of Cyprus-Greece-Israel: Casting a net for Turkey?”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol.11, No.2, Summer (2012): 94

Şafak, Erdi “Doğu Akdeniz’de Enerji Bağlamında Güvenlik Sorunu”, *Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:8, Sayı:30: 8

Şahin, Yeliz “Kıbrıs Müzakereleri İçin Yeni Fırsat Penceresi” , *İktisadi Kalkınma Vakfı*, İKV Değerlendirme Notu: 1-2

Tarakçı, Nejat Tasam, 19.02.2014, [http://www.tasam.org/tr-tr/icerik/5206/kibris\\_gorusmelerinde\\_esas\\_hedef\\_rusya](http://www.tasam.org/tr-tr/icerik/5206/kibris_gorusmelerinde_esas_hedef_rusya) (Erişim:18.07.2015)

Ultan, Mehlika Özlem “The Impact of Russia-Ukraine Relations on Energy Security”, *2014 Ukrainian Crisis: Evolution, International Reaction, Implications*, içinde (Ed.) Karol Kujawa and Valeriy Morkva, (Poznań, Poland: ASLAN Publishing House, 2015).

Ultan, Mehlika Özlem; Ural, Büşra “Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Ukrayna Krizi”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, içinde (Der.) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, (İstanbul: Beta Yayınları, 2014), ss. 439-452.

Ülker, Halil İbrahim; Gürson, Poyraz; Topçu, Mustafa Kemal; Erkan, Turan Erman “Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Ekonomisine Etkileri”, *International Conference On Eurasian Economies*, 2013: 1028

Yeliz Şahin, “2016 Kıbrıs'ta Çözüm Yılı Olabilir”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*, Aralık 2015